

UBAYDIYNING “YAXSHILIQ” RADIFLI G‘AZALINING BADIY-FALSAFIY TAHLILI

Egamberdiyeva Madinabonu Xayrullo qizi

FarDU Filologiya va tillarni o‘qitish:

o‘zbek tili yo‘nalishi

3-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ubaydiy qalamiga mansub “Ey ko‘ngul...” radifli g‘azalning badiiy-poetik va falsafiy qatlamlari tahlil qilinadi. Shoirning yaxshilik, yomonlik va oshiq ruhiyati orqali ifodalangan konseptlari ilmiy-nazariy yondashuv bilan sharhlanadi. G‘azal o‘zbek mumtoz lirikasining ruhiy-estetik an‘analarini davom ettiruvchi namuna sifatida ko‘riladi.

Abstract. This article analyzes the artistic, poetic, and philosophical layers of Ubaydiy’s ghazal “Ey ko‘ngul...”. The poet’s concepts of goodness, evil, and the lover’s inner experience are examined through a scholarly approach. The ghazal is presented as a continuation of the spiritual and aesthetic traditions of classical Uzbek lyric poetry.

Аннотация. В статье анализируются художественные, поэтические и философские слои газели Убайдия «Эй кўнгул...». Концепции добра, зла и внутреннего мира возлюбленного рассматриваются с научно-теоретической точки зрения. Газель рассматривается как продолжение духовно-эстетических традиций классической узбекской лирики.

Kalit so‘zlar: Ubaydiy, g‘azal, yaxshilik konsepti, lirika, tazod, metafora, ko‘ngil, tasavvuf, poetik tahlil, oshiqlik falsafasi, mumtoz adabiyot, badiiy tafakkur.

Keywords: Ubaydiy, ghazal, concept of goodness, lyricism, antithesis, metaphor, heart, Sufism, poetic analysis, philosophy of love, classical literature, artistic thought.

Ключевые слова: Убайдий, газель, концепция добра, лиризм, антитеза, метафора, сердце, суфизм, поэтический анализ, философия любви, классическая литература, художественное мышление.

Mumtoz o‘zbek she‘riyati tarixida Ubaydiy nomi lirikasi, samimiy kechinmalari, insoniylik va muhabbat masalalariga o‘zgacha yondashuvi bilan alohida o‘rin tutadi. Uning g‘azallari, xususan “Ey ko‘ngul, qilma tama’...” deb boshlanuvchi asari lirik qahramonning ichki olamidagi ziddiyatlar, yaxshilik va yomonlikning hayotiy mazmuni, inson ruhiyatining nozik tabaqalarini yuksak badiiy mahorat bilan aks ettiradi. Mazkur g‘azal Ubaydiy ijodiga xos bo‘lgan ko‘ngil falsafasi, yaxshilikning manbai, ma’shuqning bevafoligi, umidning sinishi, kinoyaviy lirizm kabi unsurlarni mujassam etgani bilan alohida e’tiborga loyiqdir.

She‘r bevosita oshiqning ko‘ngliga murojaat qilishi bilan boshlanadi. Bu — mumtoz she‘riyatning o‘ziga xos poetik an‘anasidir. Ko‘ngil so‘zi tasavvufda insonning ma’naviy markazi sifatida muhim o‘rin egallagan. G‘azal esa aynan shu markaz bilan muloqot tarzida qurilgan. Shuning uchun asar nafaqat muhabbat lirikasi, balki ma’naviy-intellektual mulohazalar majmuasi sifatida ham ko‘riladi. G‘azalning ilk bayti shunday boshlanadi:

Ey ko‘ngul, qilma ta’ma ul dilsitondin yaxshiliq,

Notavon jonimg‘a ul oshubi jondin yaxshiliq.

Bu bayt butun g‘azalning g‘oya markazi bo‘lib xizmat qiladi. “Ko‘ngul” obraziga murojaat qilish, shoirning o‘z-o‘ziga, qalbiga, ilgari ko‘p bor aldanib kelgan ichki dunyosiga achinish ruhida qaratilgan. “Dilsiton” — ko‘ngil o‘g‘risi, yorning majoziy tasviri. Ammo Ubaydiyda bu so‘zning odatdagi romantik ma’nosi yo‘q — unda «aldovchi», «siton qiluvchi», «ruhni tashvishga soluvchi» ma’nolari seziladi. “Tama’ qilma” degan jumla shoirning tajribadan chiqqan achchiq xulosasi sifatida jaranglaydi. “Notavon jon” — oshiqlik tufayli zaiflashgan ruhiy holat. “Oshubi jon” esa o‘sha ma’shuqning tinchlik bermasligidan kelayotgan iztirob. Shoirning fikriga ko‘ra, azob manбайдan yaxshilik kutish insonning eng katta o‘z-o‘zini aldashidir. Baytning ichki tazodlari (ko‘ngil – dilsiton; notavon jon – oshubi jon) lirik qahramon ruhiyatidagi chigallikni kuchaytiradi.

El ichinda yaxshiliq ko‘rmaymen ondin, -- der edim,

Ey ko‘ngul, men ko‘rmadim kim ko‘rgay ondin yaxshiliq.

Bu bayt — umidning butkul sinish bayti. Dastlab shoir “el ichida” — jamiyat ichida, odamlar orasida ham o‘sha ma’shuqdan biror yaxshilik ko‘rmaganini aytadi. Bu fikr

umumlashma xarakterga ega. Ikkinchi misra esa kinoyaviy ohangda aytilgan: shoir o‘z tajribasini mutlaq haqiqatga aylantirgandek, “Men ko‘rmagan bo‘lsam, boshqalar ham ko‘rmaydi” deydi. Bu — oshiqlikdan chiqayotgan falsafiy hukm. Inson o‘zining boshdan kechirganlarini ko‘pincha umumiy hayotiy tajribaga aylantiradi. Ubaydiy ana shu ruhiy mexanizmni mahorat bilan aks ettiradi.

Ey guli ra’no, xazar qil ohi sardimdin mudom,
Hech gul ko‘rgan emas bodi xazondin yaxshiliq.

Bu baytda ma’shuqqa murojaat kuchayadi. “Guli ra’no” — chiroyli gul majozii orqali yor tasviri yaratilgan. Ammo oshiqlikdagi iztirob “ohi sard” — sovuq oh, ya’ni sovuqlik va umidsizlik ohangi bilan kechadi. “Bodi xazon” — Mumtoz she’riyatda vafosizlik, xazon bo‘lish, ayriliq ramzi. Shoirning “Hech gul ko‘rgan emas bodi xazondin yaxshiliq” degani — xiyonatga moyil tabiatdan yaxshilik chiqmaydi degan umumiy falsafiy fikrni anglatadi. Gul va xazon obrazlari o‘rtasidagi tazod g‘azalning estetikasini yanada kuchaytiradi.

Mehribonlik ko‘rsatib, ko‘nglumni oldi oqibat,
Shukri lillah, ko‘rdum ul nomehribondin yaxshiliq.

Bu bayt g‘azalning eng kinoyaviy baytidir. Ma’shuq boshida mehribonlik ko‘rsatib, oxirida oshiqqa ranj yetkazgani haqida so‘z yuritiladi. Biroq baytning ikkinchi misrasi shoirning keskin kinoyasidir: “Shukri lillah, ko‘rdum ul nomehribondin yaxshiliq.” Bu “yaxshiliq” so‘zi aslida qarama-qarshi ma’noda ishlatilgan. Odatda noma’qul ish qilgan kishidan “yaxshilik” kutilmaydi, shoir esa: “Mana, nihoyat uning haqiqiy fe’lini bildim — mana shu menga yaxshilik bo‘ldi”, degan ma’noda kinoyaviy mulohaza bildiradi. Bu — tasavvufiy ma’no qatlamini ham ochadi: har bir azob — uyg‘otuvchi, insonni haqiqatga yaqinlashtiruvchi bir “yaxshilik”dir.

Ey Ubaydiy, yaxshiliq, ko‘z tutmayin, ne boq, men,
Ne umid etgay kishi mendek yamondin yaxshiliq.

G‘azalning xotima baytida shoir o‘zini ham ayaydi, ham tanqid qiladi. “Mendek yomondin” deb o‘zini kamsitishi — mumtoz lirikaning tavozu’ uslubi. Bunda shoir o‘zining zaif, ko‘ngli oson og‘rigan, tez aldanadigan tabiatini nazarda tutadi. Baytda yana bir falsafiy xulosa bor: agar o‘zi kabi zaif, adashuvchan insondan yaxshilik kutish

mantiqsiz bo'lsa, demak boshqalardan ham "ko'r-ko'rona" yaxshilik kutish insonni iztirobga eltadi. Shunday qilib, g'azal axloqiy-psixologik yakun bilan tugaydi.

G'azalning mazmunini quyidagi qatlamlarda ko'rish mumkin: Ruhiy qatlam: Ko'ngil — insonning nozik, himoyasiz, tez ishonadigan qismi sifatida tasvirlanadi. G'azal davomida ko'ngilga murojaat qilinganligi shoirning ichki dialogini aks ettiradi. Ijtimoiy qatlam: "Odamlar orasida ham yaxshilik ko'rmadim" degan fikr shoir davrida insoniy munosabatlarning nosamimiyligini bildiradi. Tasavvufiy qatlam: "Yaxshilik" va "yomonlik" masalasi sof zohiriy ma'nodagina emas, balki haqiqatga eltuvchi sinov, ruhning poklanishi, insonning o'zini anglash jarayoni kabi tasavvufiy g'oyalarni ham o'z ichiga oladi. Badiiy qatlam: G'azal istioralar, kinoya, tazodlar, nido, tashbehlar bilan to'yingan bo'lib, Ubaydiy she'riyatining poetik uslubiga xos nafislikni aks ettiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, Ubaydiy g'azali — oshiqlikning iztirobi bilan jamiyatdagi insoniylik masalasini birlashtirgan murakkab badiiy-falsafiy asardir. Shoir ko'ngilning aldanishi, ma'shuqning bevafoqligi, umidning so'nishi, sinovning insonni o'stirishi kabi mavzularni poetik mahorat bilan teran yoritadi. G'azalning asosiy xulosasi shuki: yaxshilikni noto'g'ri manzildan kutish insonni iztirobga olib keladi, ammo har bir azob — insonni haqiqatga eltuvchi "yaxshilik"dir. Asar, bir tomondan, lirik oshiqlik mahsuli bo'lsa, ikkinchi tomondan — hayotiy tajriba, axloqiy tafakkur, tasavvufiy fahmning natijasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirzoev, N. O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2014.
2. Qur'onov, D. Adabiyotshunoslik lug'ati. – Toshkent: Akademyashr, 2010.
3. Rasulov, R. G'azal va uning talqini. – Toshkent: Yozuvchi, 1999.
4. Ubaydiy devoni (qo'lyozma va nashrlar asosida solishtirma matnlar).
6. Sirojiddinov Sh. Mumtoz lirikaning poetik tizimi. – Toshkent: Fan, 2011.